

ПРЕМОТАВАЊЕ НЕСПОКОЈА

Свој богати животни опус Љубомир Зуковић је остварио на три плана: на научном и наставном, на друштвенополитичком ангажману и на литерарно-умјетничком. При томе ваља рећи да је с изнимним даром запажања савремених научних и друштвених токова и даровитом употребом језика, Зуковић остварио незаобилазне студије изложене у десетини објављених књига када је у питању наука и друштвена стварност, а на приповиједном плану у двије књиге свјеже прозе показао умијеће обликовања фикционалне стварности негдје на трагу „библије по Раду“ како каже један његов јунак, то јест на трагу Његоша по тематском интересовању, али и Селимовића и Андрића и тематском и по стилском обликовању текста.

Широке ерудиције и научне строгости, Љ. Зуковић је у својој дугој универзитетској каријери извео десетине генерација откривајући им неисцрпну љепоту народне књижевности. Схватајући је и тумачећи као сложен систем културе у најширем значењу, као заокружен модел патријархалног система вриједности, као разуђен жанровски систем у коме не недостаје ништа од књижевних родова и врста и као моћну језичку грађевину врхунске љепоте, Зуковић је и писаном и усменом ријечју зналачки придобијао сљедбенике на пољу науке и образовања међу својим студентима. Није се то могло учинити без истинске посвећености и дубоке привржености предмету свога изучавања, што су даровити студенти и сами баштинили од свог професора.

Неће бити претјерано рећи да по ширини захвата и дубини поимања и тумачења народног живота који у фрагментима још претрајава на нашем тлу, Љ. Зуковић представља посљедњег аеда наше усмене књижевности, аеда у оном античком поимању пјесника – творца, јер, у крајњем, и у презентовању и тумачењу научних чињеница моћ имагинације и њеног језичког облика има исту снагу као и у ономе што зовемо поезија и стваралаштво у ужем значењу. И баш зато што умјетност и култура народна при томе није ни глорификована ни фаворизована, него научним објективом освијетљена, али с љубављу и великим поштовањем, допринијело је разумијевању зашто је она могла бити чврста основа за развој националног идентитета, културе, умјетности, етничке и етичке самосвијести у континуитету, а могла је бити управо зато што је, као и језик – и помоћу језика, носила у себи готове моделе тог развоја. Схватајући је тако, Зуковић је потврду њене виталности налазио помоћу пажљивих и темељитих анализа

* jelinadj@telrad.net

текстова модерних писаца, Андрића посебно, који су на високим дOMETИМА усмене књижевности и сами градили врхунске умјетнине.

Разумљива је зато осјетљивост аналитичара и доброг познаваоца савременог друштвеног живота, при томе и истинског патриоте, јер то треба и мора да буде интелектуалац, ако је од те грађе, а Зуковић то неупитно јесте, када уочава да се тањи или губи она матична линија развоја друштва, када се олако матица усмјерава у кривом правцу, или нехајно претаче у туђе токове, тобоже напредније и модерније. О тим појавама је Зуковић такође говорио и проговарао, понекад успут у научним текстовима, почешће пажљивим тумачењем писаца националних путовођа у најбољем смислу, а експлицитно у збирци текстова *Српска је рођена*, у којој га видимо међу прегаоцима, усред новог рата и непосредно послје њега, у обликовању новије српске политичке и друштвене сцене, али и оштрог критичара оног типа застрањивања које себично и ускогрудно ставља лични изнад заједничког интереса.

Са зебњом, више него с љутњом, Љубомир Зуковић прати закономјерност промјена матичних токова српског друштва и у својој умјетничкој прози. И *Семе распре проклијало* (2010) и *Неспокојни покојник и друге приче* (2012) концепцијски су сличне: на челу низа приповиједних облика стоји прича у којој је освијетљена базична људска вриједност према којој ће се све друге огледати. Тако у првој књизи *Стана Раичева* распростире прегршт оријентира према којима ће своју људску мјеру досезати или губити јунаци те и осталих прича. Један од њих је и онај тренутак када чвор крвне освете развезује племенита Стана Раичева тако што спречава мушког члана породице да изврши освету њеног погинулог малољетног сина. Свој лични губитак и тешки бол Стана подређује вишем интересу: очувању свих оних живота који би били изгубљени у неумољивој спирали крвне освете. Станиша Тутњевић је тај сегмент приче с правом упоредио с античком трагедијом, по снази Станиног чина и по сугестивности умјетничког исказа.

Све друге приче које слиједи и у којима пулсира широка ријека животних манифестација, своју етичку и естетску мјеру добијају у поређењу са дOMETИМА прве.

У другој књизи прозе ту улогу има прича *Иза грома претекао*.

То је прича о младом човјеку који се изненада нађе у прилици да из новинског написа сазна, у породици добро чувану тајну, да је он *иза грома претекао* као беба од три мјесеца када му је мајка погинула, а отац нашао у другом селу *подојницу* Јевру (дјевојком родила и изгубила чедо), која је постала друга мајка сиротом дјетету. Умјесто да три људске драме извуче на свјетло дана у разговору с родитељима – и тако их учини баналним – млади човјек их оставља у њиховој неисказаној величини, да *не повређује ране*, и не опредјељује се за само једну од мајки: помајци Јеври и даље узвраћа њежност коју му је она пружала цијелог живота, а мајци Роси прави

мјеста у свом срцу, прислужујући јој свијећу на гробљу кад год је у прилици.

Схватајући да ниједан родитељски одговор на његова питања о збивањима у прошлости, ма каква истина била, не би имао снагу да добаци до љубави и пажње коју је добијао од њих, младић истину подређује љубави према родитељима, нарочито љубави према другој мајци. Тај племенити избор је у исто вријеме потврда и чувар снаге складних породичних односа; он је последица младићевог здравог одрастања међу честитим људима. Да има истина, обично тешких и разорних, које треба препустити понору тајни, потврђује и неименовани женски глас у свађи с комшиницом Душанком, те тако, као резонер међуљудских односа, нехотице постаје путоказ за младићев избор. Младићево одређење тако постаје и неопходна етичка мјера ствари за саму заједницу, како би и она сама лакше и сношљивије подносила ударце судбине.

Младићевом високом етичком чину из прве приче, приближавају се још неки јунаци, по снази присебности при свом избору у тешким животним ситуацијама. Тако Милорад и Никола, повратници с Голог отока и општеници у друштву, одбијају материјалну помоћ од секретара партијског комитета јер у њему виде главног ревидирца оних идеала с којима су кренули и изнијели антифашистичку борбу у Другом свјетском рату:

„То што је Шакић ревидирао свој став и своја уверења са којима је ушао у борбу против класног непријатеља лакше је разумети и мањи је грех, од твог и теби сличних ревидирања тих истих ставова и уверења. Њему није било лако ни пет дана, а камоли непуна три месеца усправно издржати голооточке муке и понижења, а ти си напунио гаће и ревидирао пре него што ти је удба и закуцала на врата. Учинио си то добровољно и у тишини само да би остао у фотељи у којој си се затекао, а пошто сте, у међувремену, ослободили простор око себе од оних заслужнијих и способнијих, ето си и напредовао, па данас можеш и о милосрђу и хуманости да говориш, и да их чиниш“ (*Ревидирци*).

Изрећи то секретару у брк, није била мала храброст, нити мали ризик. Голооточани су знали да је њихова слобода фиктивна јер је надгледа на и строго контролисана. Тако је и овај разговор вјерно забиљежио „човек који је био задужен“ да види и чује све што се за столом чинило и говорило. На тај су начин непрестано под лупом и прогоњени и онај који прогони ухваћени у замку једноумља и тоталитаризма. Милорад гађа проблем у чело: идеали класне борбе замијењени су голом похлепом за влашћу, а да би се таква похлепна и краткоумна одржала, направила је прави погром над неистомишљеницима, по правилу заслужнијим и способнијим. Када се из једног друштва уклоне бољи и способнији, то друштво не може имати ни напретка ни среће. Оно је осуђено на дуго и мучно растакање. Такво друштво закономјерно репродукује од лошег лошије и од горег још горе.

Јово Котур, носилац партизанске *споменице*, у највећем жеку избјегличког хаоса у Отацбинском рату, приспијевши на одредиште, панично,

али и одлучно, тражи своју *споменицу* међу на брзину спакованим ствари-ма као сламку спасења, као легитимацију по којој се једино може препознати у силовитом распаду дотадашњег живота. Не одустајући од себе и идеала за које се борио, Јово Котур је, слично Алихоцином издисају након пресјеченог вишеградског моста, „прецркао“ од јада и тиме и симболично означио крај једног система и једне епохе (*Премотавање*).

У сличном избјегличком кошмару нашле су се Вида Комар и њена мајка Коса Додер. Незаштитене жене постале су предмет манипулације адвоката Бранка, коме је пало на памет да их „спаси“ материјалне оскудице тако што ће их наговарати да се вјенчају – по угледу на модерна свјетска кретања – како би Вида наслиједила мајчину пензију. При томе, адвокат рачуна на Видине услуге, зна се већ. У драми двију жена прелама се безмало драма цијелог друштва у главињању између наслеђеног, старог и новог свјетског поретка. Остајући присебне, мати и кћи одбијају ђаволску понуду да служе благоутробију на рачун божјих и људских закона, те тако као божанске искрице свијетле у магли претумбавања и сударања, рвања и надгорњавања добра и зла (*Умало да се она ожени њоме*).

Кључне ријечи које би могле окарактерисати дјеловање ових јунака јесу: право на слободу избора. Оно одређује човјеков степен свијести о одговорности према себи, према своме ближњем, према заједници и коначно, према Богу. Степен одговорности одређује и простор слободе и само слободан човјек може да бира сопствени пут.

Од Светог Павла наовамо, а нарочито откако смо кућу саградили у тјеснацу између двију цивилизација, двију моћних религија, двију моћних вјера, готово у сваком развојном периоду, скоро свака генерација, а почесто и појединац у њој, вољно или невољно – имали су свој одсудни тренутак избора. Резултат је – вишак историје. Право је чудо да смо у том ходу успјели да изградимо темељиту културу и традицију која нас је чувала од губитка идентитета и права на будућност. Као што је некад Савле изабрао да буде Павле, као што је Свети Сава изабрао хришћанство, као што је кнез Лазар изабрао да слиједи његов избор, а Карађорђе и кнез Милош да обнове српство на њиховим темељима, тако се умножавала снага и воља народа да изгради модерну и респектабилну државу, на тим и таквим оријентирима. Били су то дјелотворни избори – све до XX вијека.

Двадесети вијек, испоставило се, био је вијек главињања и дезоријентације. Вијек лошег избора темељио се на најмање двије велике заблуде: заблуди југословенства (братства – јединства) и заблуди комунизма (укидање Бога), како се може ишчитати из Зуковићеве прозе.

Она прва занемарила је постојање цивилизацијских разлика међу народима, а она друга потребу природног, континуираног развоја унутар једне, српске цивилизације. Несрећа је тако била потпуна.

Посљедице тих заблуда биле су разорне за српско друштво и његову судбину. Могло би се рећи да је управо болно сагледавање тих разарајућих ефеката оквирна тема Зуковићеве прве књиге приповиједне прозе *Семе*

распре проклијало, а ево, обиљежава и ову нову. Разумије се, драма друштва пројектована је умјетничким средствима на судбину појединца, чији је избор многоструко условљен а ниједан довољно безбједан.

У *Поверљивом извештају*, примјера ради, обична српска имена Небојша и Слободан постају предмет истраге Хашког трибунала јер, по мишљењу истражиоца, у своме значењу носе опасан субверзивни набој. Наизглед, згодна је то досјетка на рачун омраженог суда који сурово притиска и удара у само биће народа, а ипак није досјетка јер нема ни тон ни лакоћу хумористичког поентирања.

Ако је истинита она латинска *nomen est omen*, онда је удар на имена заправо удар на суштину, људску суштину – да човјек слободно бира и именује своје сопство. Другим ријечима, слобода избора више не смије бити индивидуални чин, а тиме ни хришћански чин, нити демократски чин. И није то једина порука која се ишчитава из ове приче. Исијавају из њених редова неминовна питања: како ли смо и зашто дошли у положај сужња над чијом се главом иживљава коме се прохтије; како смо и зашто крај XX вијека дочекали и симболично и сурово реално у хашком казамату?

Клица и почело распада, како га, чини нам се, види аутор, назире се у већ поменутој причи *Ревидирци*, новелистички структурираној причи о судбини двојице повратника са Голог отока.

Далековидост Милорадова у опсервацији прилика у идеологизованом друштву без Бога, добацила је и до овог нашег времена. Насиље над здравим разумом овога пута нахрупило је са западних страна и удружило се са домаћим компрадорима у виду промовисања „људских права и слобода“. Једно од тих права је и право на бракове истополних особа у причи *Умало да се она ожени њоме*, под изговором да се треба придружити цивилизованом свијету.

Окретање цивилизованом свијету дешава се онда када се потроши или бива изневјерена сопствена цивилизацијска матрица. То не значи неминовно лош избор ако је он добро одваган и ако доноси корист заједници. У овом нашем „транзицијском“ тренутку, међутим, избор је трагично лош јер га врши онај сој људи који има најмању специфичну тежину; том соју се не може десити да потоне, нема шта да га повуче на дно матице.

Данашња слика свијета није ограничена само на један народ и једну културу, она обухвата цјелину глобалног друштва у којој једна (западна) половина успоставља неоробовласничке односе помоћу оружја и „интернета“ и настоји да га наметне оној другој половини свијета. У таквој неравнотежи мали народи су изложени олујној вјетрометини, а у олуји се најлакше са тла подижу твари без тежине и људи без морала и одговорности. Чини се да нам управо то поручује ова прича, а једна друга – *Афера лифт*, јасније осликава тип властодршца којег први вјетрови промјена на почетку деведесетих година XX вијека избацују на површину. Онај адвокат можда и не би збацио све скрупеле да ови други, гладни власти, нису први „пре-

салдумили“ и окренули кола низа страну те тако својим примјером отворили странпутице сваке врсте.

Политички пут јунака *Афере лифт* то потврђује. Шећо, тако се овај јунак зове, типски је производ комунистичког партијског система који је своје навике пренио и у новонастајући, по принципу бициклисте: према онима горе савија леђа, а оне доље газу ногама. Његова бахатост извире из осјећаја да је систем вјечан а он слободан да из њега извуче и част и маст. Угледајући се на свога комунистичког вођу, своје је мјесто у номенклатури градио свестрано, то јест и захватом у женски свијет, ударањем *реџки*. То атавистичко обиљежавање територије злосрећног Шећу довело је до губитка министарског мјеста из непоновљиво баналног разлога: заглавио се у лифту у повратку од швалерке и није стигао на прву сједницу нове владе у којој је био предвиђен за министра. Своју бруку и срамоту (од страха се и унередио у лифту), удбашки вично, приказао је као атентат са политичком позадином по оној чувеној пароли – непријатељ не мирује. Новина је само у томе што то више није класни непријатељ. Нови непријатељ долази из редова других нација и вјера. Шећин политички профил показује да је партијска диктатура, попут камелеона, опстајала помоћу чврсте вертикалне међузависности структура власти, на једноставној платформи произвођења непријатеља и самопроглашене незамјенљивости у заштити од њих. И тако до дана данашњег.

Афера лифт освјетљава и шаролику скупину људи која, из полутаме ходника, тек у улози безличног резонера, јер је тако сигурнија глава на рамену, осуђује и Шећу и своју лакоћу пристајања на подјеле и разврставање у торове по вјерској и националној основи. Та иста маса, међутим, не показује никакве знаке акције да заустави стварање демаркационе линије између *наших* и *њихових*, несвјесна посљедица које ће ту масу увести у невеселу историју подјела и ратних разарања.

Комешање маса у ратним условима показује извјесну закономјерност: избјеглице су биле лакмус папир на чијој је невољи свака звјерка показала свој траг, да парафразирамо народну пословицу. С једне стране из те мутне масе израстају појединци који с муком и свим невољама које су их снашле остају на путу Господњем, а с друге, опет појединци – адвокат Бранко, снаха Ружица (*Премотавање*) – представници алавог, себичног и безбожног свијета.

Истина, бивало је у прошлим временима да управо маса покаже да има снагу да покрене промјене или да се с промјенама не сложи. У овом другом случају, како поближе освјетљава приповијетка *Неспокојни покојник*, након устанака, буна и ратова којих не мањка *на овим просторима*, дешавало се иселавање дијела муслиманске популације у Турску. Варљивост таквог избора најбоље објашњава Хасан, најстарији члан породице Чаркоглу (Чарковић). Хасан, и сам поријеклом Србин, у дугим и љековитим разговорима са земљаком Мајом износи генезу турчења, раскола и неспоразума између саплеменика; о узроцима мржње међу подијељеном бра-

ћом, о непреоболној одбачености од једнородних и непролазном презиру оних којима су се приклонили. Свјестан своје располућености, Хасан своју битност и своје коријене као заклон и заштиту од спољњег свијета, другог и другачијег, чува у српском језику и оном благу које се у њему могло сачувати и завичајним мелодијама подупријети. Бивало је дана када су се њих двојица, Мајо и Хасан, као дјеца, с радошћу играла родним ријечима, погађали њихова значења и разгранатост с оном истом глађу с којом је Ше-хага тражио, на самрти и у туђини, од Османа Вука да му набраја имена босанских тмуша и долинина (у *Тврђави* М. Селимовића). Биће језика је душа човјекова, радост препознавања и припадања, простор слободе. По томе су Хасан и Мајо једно и исто, ослобођена људска суштина, све док Мајо не погледа на сат а Хасан не изговори „видим, жури ти се“, те се тако сваки од њих врати у своју изабрану отуђеност. Хасанова слобода ограничена је на његов дом; оног тренутка када преко прага крене у спољни свијет, он улази у један други језик и у један други ред ствари – никад до краја прихваћен као свој.

То је једна страна приче о Хасану и Маји. Друга страна приче доноси наплату Мајове дјетиње наивности и опуштености у ушушканој кући Чарковића. Увучен у суптилну мрежу гошћења и пажње, а затим женских (никако и Хасанових) интрига и очекивања да се ожени прецвалом Хасановом кћеком Хатицом, Мајо бива упозорен са стране (јер сам не увиђа) да изађе из тог свијета омаме и илузије да је свака људска блискост могућа без интереса.

Човјек са два имена, Раде по рођењу, па затим у Истанбулу Мајо по свом избору, јесте онај неспокојни покојник из наслова приповијетке. Његова животна прича колико год била знаковита и занимљива на индивидуалном плану, толико је, у доброј мјери, и слика друштвене стварности из које она израста.

То је прича о ситном лопову и преваранту који, у страху да не буде разоткривен у својим неподопштинама, у школску зграду, гдје је био учитељ, доноси с гробља посмртне остатке неке жене и подмеће пожар. Темелито и прецизно, Раде је извео сваки дјелић свога плана тако да ништа не изазове сумњу да је у пожару изгорио баш он, а не неко други. Присуствовао је „својој“ сахрани из прикрајка, а затим, мијењајући идентитет кренуо у бијели свијет: Скопље, Солун, Истанбул, на Запад, незнано гдје. Не зна се ни да ли се вратио у свој гроб.

Драма удвојеног идентитета, једног одбаченог који се жилаво брани од самопорицања сном и присном, сјећањем и језиком – и изабраног који се мукотрпно, са зебњом и страхом прилагођава новим околностима – то је Радова драма, а могло би се рећи и драма цијелог једног народа који је пристао да се на почетку XX вијека одрекне имена, државе и прошлости, како би омогућио другима да стекну свој идентитет, своју државу и будућност. Чини се да је у томе Мајо био успјешнији од Рада.

Да своју људску драму разријеш, Раду ненадно у помоћ притиче светац Василије Острошки у једној од оних тешких психичких криза које су га раздирале изнутра. Светац бираним ријечима поставља ствари на своје мјесто и указује на излаз из граничне ситуације:

„Ослободи се ђавољег друштва и науке. Докле ћеш да идеш за њим? Зар не видиш где си већ забасао? Промисли шта још, захваљујући Божијој милости, можеш учинити за своју душу. Кај се и моли се Богу. Од другога ћеш се, можда, некако и сакрити, и побећи, али од себе нећеш моћи никако. То је твој неуморни прогонитељ. Једино место где се од њега можеш сакрити то је она хумка над којом још увек стоји крст с твојим именом. Није претња, него опомена. Сам размисли шта ти ваља чинити, па бирај“.

„Сам размисли...на бирај“ – каже светац и тако Рада упућује на оно што је у свом главињању затурио – на његову суштину: да буде човјек, ни мање ни више него човјек – одговорно и слободно биће. Оно свечево хришћанско „па бирај“ јесте и највиши знак поштовања човјека, али и највиши захтјев који се пред њега поставља. Није мање важно истаћи да то није наредба и резолутна заповијест, није пријетња ни репресија. Мало ли је?

Препород народа почиње самоосвјешћивањем појединца. Нема поуздане назнаке да се Раде излијечио од ђавоље болести одустајања од себе, али јесте поуздано да се вратио бризи о породици која му је остала у Сарајеву прије посљедњег рата. Тако је у амбасади у Истанбулу сазнао да су му и син и синовац погинули на првим линијама изнад Сарајева у Алијиној војсци као копачи ровова и траншеја. Син је убијен у покушају да пребјегне својима, на другу страну. Још је нешто Раде могао спознати у сусрету са сарајевским муслиманом, амбасадором у Истанбулу, а спознао је амбасадорову атактичку мржњу према „ћетницима и агресорима“ у земљи. Неминовно се намеће поређење између њега и Хасана, а потом и питање: која је то сила, ако није проклетство малих разлика, што нагони људе да се у својој земљи и на својој баштини мрзе и уједају, а у далеким странама воле и поштују као род рођени, иако свјесни свега што их раздваја? (Тај феномен потврђују и односи међу хашким оптуженицима када се нађу у тијесном простору шевенингенског притвора, о чему повремено посвједочи и домаћа штампа.) И, мора ли амбасадор бар накратко ући у Хасанову десну и Мајову лијеву ципелу да би другачије проходао и другачије промислио? Или, било ко, а најбоље свако у тијесној нам босанскохерцеговачкој земљи.

Битку за Радову душу опсједнуту ђаволом, не води само светац него и писац, аутор. У тренутку свођења података о Радовој судбини, аутору се обраћа глас пријетњом да се не пача у послове који су унапријед осмишљени и усмјерени. Како се тај глас очитује као „ми“, онда бива јасно да је Раде само један у низу опсервираних. По томе Радова судбина прераста у судбину колективитета на фону реалних збивања с краја двадесетог вијека, а онај глас самоувјерено објашњава организовану позадину свега што нам се дешавало. Искаче из предвидљивости те самозатајне организације непо-

слух писца, те отуда пријетња. Писац – хроничар одолијева пријетњи и са истом страшћу и одлучношћу којом се глас обрушава на њега, одговара да ће свој посао разоткривања довести до краја, адској тами упркос.

Такав одговор могао се стећи само дубинским разумијевањем замршеног колоплета свјетских збивања у коме је индивидуа, али и мали народ, само колатерална штета. О томе свједочити јесте тешко, тумач мора да се поистовјети са губитником, да се сабере и прибере, да из самог епицентра људске структуре успоставља важне вертикале које му одређују смјер кретања и одлучивања. Зато приповједач у једном тренутку каже да није сигуран ко је Раде а ко његов хроничар, као да су измијењали мјеста.

Позиција поистовјећивања с јунаком приче само је један од наративних поступака у *Неспокојном покојнику*. Слично *Проклетој авлији* приповиједање се развија у виду концентричних кругова; како се јунак приче креће и упознаје нове ликове, тако сваки од њих отвара сљедећи прстен приповиједања, о себи или другима. Спољни аутор при томе вјешто користи писма, сан и присан, поруке и дневничке записе главног јунака, како би га увео у ред наратора. Прекидајући их на извјесним мјестима, аутор уводи наизглед непоуздане спекулације о тамним мјестима Радове биографије, а заправо тако ствара простор сопственим имагинативним узлетима како би додао спољњи омотач што увјерљивијој унутршњој каузланости слике свијета, али исто тако и стваралачки експериментисао у трагању за најоптималнијим наративним поступцима.

По томе је *Неспокојни покојник* најсложенија наративна структура у овој збирци. Она се по својој дужини и сложеној конструкцији приближава романескној форми прије него дужој приповиједи. Заправо, има ли се у виду да је роман веома флуидна форма која се опире коначној дефиницији, не би било изненађење да књижевни теоретичари *Неспокојног покојника* уврсте у романескни жанр.

Оквирну форму има неколико прича. Такве су *Умало да се она ожени њоме*, *Премотавање*, *Ревидирци*.

Прича *Иза грома претекао*, има тростепену прстенасту структуру. У маниру доброг усменог приповједача, испричана је једно, оком објективног посматрача (први наратор), без сувишне патетике чак и онда када спољашњи наратор препушта причање главном јунаку (други наратор). У наративном поступку, додатна увјерљивост је постигнута увођењем трећег приповједача у лику новинара, који је случај погибије младе жене од удара грома објавио у националном дневном листу. Дакле, патос без патетике.

Примјетно је да је у новој збирци прозе Зуковић сигурније посезао за разноврснијим облицима причања, а на тематскосижејној равни бавио се нашим савременим друштвеним збивањима и по томе се *Неспокојни покојник* и друге приче чини као припродан наставак збирке *Семе распре проклијало*.

Ако би се одређивала идејна стајна тачка приповједача, њу би одређивао критички став према стању нације у најширем смислу значења, а из

тога слиједи и велика брижност и готово опсесивна потреба да опомиње, попут онога вапијућег у пустињи, на неодложност сабирања снага како би се матица опстанка и напретка окренула својим аутентичним вриједностима. Отуда и извјесна доза неспокоја у ишчекивању да се то збуди. Неспокој изазивају зле силе моћи и недовољно чињење да им се стане крај, а да има воље и снаге, има. Препознаће се у хуморном и сатиричном обрту неке кључне ситуације, или неопозивој одлучности да се дјело приведе крају, што је недвосмислен знак постојања здраве енергије.

Зато *Неспокојни покојник и друге приче* помажу да се јасније и храбрије суочимо са сопственим ликом у огледалу.